

Джеймс Е. Бейкер
спеціально для Центру Дністрянського

РЕФОРМА ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

ОЦІНКА ДОЦІЛЬНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ВІЙСЬКОВИХ АБО ЦИВІЛЬНИХ СУДІВ ТА ШІСТЬ
КЛЮЧОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ НАДІЙНОЇ
СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Аналітичний документ

Березень 2025

Джеймс Е. Бейкер

Директор Інституту політики безпеки та права Сиракузького університету, професор права Коледжу права Сиракузького університету, професор державного управління Школи громадянства та державних справ Максвелла. Автор – колишній офіцер піхоти Корпусу морської піхоти США, а також колишній суддя та головний суддя Апеляційного суду США з питань збройних сил.

Погляди, висловлені в цій роботі, належать виключно автору, так само як і будь-які можливі помилки, і не обов'язково відображають позицію будь-якої установи, з якою автор пов'язаний у минулому чи теперішньому. Ця робота може зазнавати подальших доопрацювань.

Зміст

Вступ	4
Шість елементів надійної системи військової юстиції	8
Загальні чи військові суди	19
Командний дух, військова юстиція та рекрутинг	25
Висновок	30

Вступ

Джордж Вашингтон сказав, що “Армія без порядку, режиму та дисципліни нічим не краща, ніж уповноважений натовп.”¹ Основа належного порядку та дисципліни – це лідерство і навчання. Однак, коли лідерство та навчання виявляються недостатніми, або коли необхідні каральні заходи для стримування й покарання порушень, надійна та справедлива система військової юстиції стає ключовою для підтримання професійної армії. Система, що має авторитет, ефективніше запобігає порушенням, зокрема воєнним та загальнокримінальним злочинам щодо цивільних осіб та їхнього майна. Система, що є справедливою та сприймається як справедлива, сприяє бойовому духу та, опосередковано, залученню нових військовослужбовців. Водночас несправедлива система або така, що сприймається як несправедлива, радше підірве моральний дух і стане фактором, що відштовхує потенційних новобранців.

Поставлене питання та структура аналізу: одне з ключових питань у контексті агресивної війни Росії проти України полягає в тому, яка система військової юстиції краще слугуватиме Збройним Силам України (ЗСУ) і, відповідно, безпеці держави – система, що передбачає розгляд справ у загальним судах, чи окрема система військової юстиції.

1 George Washington, General Orders, 1 January 1776. <https://founders.archives.gov/documents/Washington/03-03-02-0001>

Цей аналітичний документ узагальнює переваги та недоліки кожного із варіантів. Водночас він визначає шість ключових вимог до розробки та впровадження ефективної та надійної військової юстиції – незалежно від того, чи базується вона на військових судах, загальних судах або гібридній моделі, подібній до тієї, що використовується в США. Документ завершується аналізом взаємозв'язку між командною культурою, військовою юстицією та рекрутингом новобранців. Надійна система військової юстиції не лише підтримує порядок і дисципліну, а й забезпечує відповідальність командування за добробут підлеглих. Це є однаково важливим як у воєнний, так і в мирний час.

Модель США – один із можливих, але не єдиний зразок. Цей документ підготовлений з урахуванням досвіду США у застосуванні Єдиного кодексу військової юстиції (Uniform Code of Military Justice, надалі - UCMJ). Водночас це не означає, що американська модель є єдино правильною для України - вона є лише одним із можливих варіантів. Система військової юстиції США розроблена для армії, що налічує 1,3 мільйона військовослужбовців та виконує завдання по всьому світу – як у бойових, так і в мирних умовах. UCMJ був ухвалений у 1950 році на основі досвіду Другої світової війни та згодом неодноразово змінювався.

Система військової юстиції США має кілька рівнів судових інстанцій. Суди першої інстанції є військові трибунали (courts-martial), які очолюють військові судді – юристи середньої або старшої ланки. Якщо обвинуваченого засуджено, він має право подати апеляцію до апеляційного суду

відповідного виду військ, де суддями є досвідчені військові юристи, які здійснюють колегіальний розгляд справ. Наприклад, це Армійський апеляційний суд із кримінальних справ (Army Court of Criminal Appeals) або Апеляційний суд військово-повітряних сил (Air Force Court of Criminal Appeals). В окремих випадках уряд також може подати апеляцію щодо застосовного права. Далі можливе звернення до Апеляційного суду США у справах збройних сил (United States Court of Appeals for the Armed Forces, надалі - USCAAF), який є федеральним загальним судом із п'ятьма суддями, що розглядають справи колегіально. За винятком випадків, пов'язаних зі смертною карою або поданими урядом апеляціями, юрисдикція USCAAF є дискреційною. Останнім рівнем є Верховний суд США, до якого можна звернутися з апеляцією після рішення USCAAF, однак на практиці Верховний суд рідко приймає такі справи до розгляду. Таким чином, система військової юстиції США складається із чотирьох рівнів: два військові та два загальні суди.

Така масштабна система з багаторівневою судовою структурою потребує значної кількості юристів і суддів. У Збройних силах США налічується приблизно 6 000 військових юристів (judge advocates). Вони зазвичай чергують призначення між різними сферами, зокрема військовою юстицією, правовим супроводом воєнних операцій (operational law), правничою допомогою та адміністративним правом. Іншими словами, у будь-який момент часу лише 10-20% військових юристів працюють саме у сфері військової юстиції, тоді як більшість мають досвід у кількох правових галузях. Багато хто з них проходив службу в бойових підрозділах або мав інші спеціальності, перш ніж перейти до юридичної сфери. Усі військові юристи мають обов'язок

дотримуватися закону, включно з нормами міжнародного гуманітарного права, оскільки вони складають присягу «підтримувати та захищати Конституцію».

Україна не повинна просто копіювати систему США. Ключове питання для України – яка модель буде найбільш ефективною, враховуючи три основні цілі військової юстиції: національну безпеку, підтримання порядку та дисципліни, а також здійснення правосуддя. До цього можна додати ще два важливі фактори – рекрутинг новобранців і бойовий дух.

Якщо вибір буде зроблено на користь військових судів замість існуючої системи загального судочинства, наступним питанням буде – які саме елементи варто запозичити із системи США або інших моделей. **Важливо розуміти, що військова юстиція – це не просто «суд», а комплексна система, яка включає правові механізми, кадрове забезпечення та інституційні гарантії.**

Шість елементів надійної системи військової юстиції

Перш ніж аналізувати переваги загальних і військових судів, варто розглянути шість ключових елементів, що становлять основу надійної системи військової юстиції, незалежно від того, чи буде зрештою обрано загальні суди, військові трибунали або їхню комбіновану модель.

Шість елементів надійної системи військової юстиції

- 1** Демократичний підхід.
- 2** Безпека та правосуддя як основні цілі.
- 3** Система, а не просто суд.
- 4** Демократичні гарантії як основа довіри та впевненості.
- 5** Відкритість до змін і застереження про воєнний стан.
- 6** Визначення персональної юрисдикції.

Демократичний підхід. Чинна українська система військової юстиції походить від радянської моделі, через що сприймається як свавільна, непослідовна та несправедлива. Рішення часто залежать від розсуду окремих підрозділів і командирів. Це призводить до непослідовних рішень, а не до єдності практики. Демократична система військової юстиції базується на прозорості: судові рішення публікуються та є доступними для громадськості, а судові процеси відкриті для суспільства та преси. Вона також включає незалежних і неупереджених суддів

(як цивільних, так і військових), незалежне обвинувачення та захист, а також право на оскарження рішень.

Безпека та правосуддя як основні цілі. Як зазначено в Посібнику для військових судів США, мета військового права, тобто системи військової юстиції, полягає у «забезпеченні правосуддя, запобіганні неправомірній поведінці, гарантуванні відповідальності, підтриманні порядку та дисципліни у збройних силах, сприянні ефективності військової установи та, зрештою, зміцненні національної безпеки США»².

Процесуальні та доказові норми відповідають цим цілям, водночас надаючи важливі права обвинуваченим і забезпечуючи механізми підтримання порядку та дисципліни. Іншими словами, як у задумі, так і на практиці, Посібник для військових судів та Єдиний кодекс військової юстиції базуються на переконанні, що можна одночасно забезпечити дисципліну, безпеку та справедливую систему правосуддя. Прийняття і досягнення кожної з цих цілей є необхідним для створення надійної військової юстиції. Якщо зосередитися лише на одній із них, нехтуючи іншими, це підірве довіру до системи, деморалізує особовий склад і послабить дисципліну.

Система, а не просто суд. Військово-польовий або загальний суд може бути найбільш очевидною формою військової юстиції. Однак «військову юстицію» слід розглядати як цілісну систему, а не лише як судовий процес. Система військової юстиції включає несудові дисциплінарні заходи, механізми розслідування, суди першої інстанції,

право на апеляцію та принаймні одну апеляційну інстанцію. Це означає, що незалежно від того, чи є суди загальними чи військовими за своїм складом, надійна система повинна мати достатні ресурси для виконання всіх цих функцій. Це, своєю чергою, вимагає, щоб військові юристи виконували роль прокурорів, захисників і суддів. Однією з переваг військової юстиції США є те, що як сторона обвинувачення (уряд), так і сторона захисту (обвинувачений) представлені військовими юристами (judge advocates). Це означає, що обидві сторони представляють професійні військові офіцери, які мають відповідну юридичну освіту, кваліфікацію та розуміння військової культури, а в багатьох випадках – і бойовий досвід. Крім того, підсудним і апелянтам надаються військові адвокати безкоштовно, хоча військовослужбовці можуть також наймати цивільних адвокатів за власний рахунок.

Демократичні гарантії як основа довіри та впевненості. Якщо система військового правосуддя не викликає довіри, командири не використовуватимуть її, а отже, або ігноруватимуть випадки неправомірної поведінки, або шукатимуть альтернативні методи покарання та стримування. Це створює відчуття, що військова юстиція є довільною та несправедливою. Так само, як зазначалося раніше, система, що не має довіри, підриває моральний дух військовослужбовців, негативно впливає на їхню мотивацію, процес рекрутингу та утримання особового складу. Незалежно від того, чи система базується на цивільних чи військових суддях, рівень довіри значною мірою залежить від наявності ефективних

гарантій. У США такі гарантії закріплені як у законодавстві, так і в практиці військового правосуддя. Вони включають:

- **Незалежні судді.** Військові юристи, які виконують обов'язки військових суддів, проходять відповідну судову підготовку та адміністративно призначаються до судової ланки командування на час служби. Однак, на відміну від загальних суддів у федеральній судовій системі США, військові судді не мають довічного або тривалого фіксованого терміну перебування на посаді. Наприклад, судді Апеляційного суду Збройних сил США призначаються на 15 років, після чого отримують право на повну пенсію. Натомість військові юристи, які виконують функції суддів у військових трибуналах, зазвичай обіймають цю посаду від 2 до 4 років у межах чергового ротаційного призначення. Звісно, незалежність і неупередженість суддів залежать від професійної доброчесності та якості осіб, які обираються на ці посади. Тому особливу увагу слід приділяти критеріям відбору та підготовці суддів, а також структурним і процедурним механізмам, які забезпечують довіру до незалежності судової системи та надійності її рішень.

MILITARY JUDGE

■ **Остаточне оскарження у цивільній інстанції.**

Як зазначено, у системі військової юстиції США можливе подання апеляції до цивільного суду, і, зрештою – до Верховного суду США. Це є формою цивільного нагляду за військовою сферою та механізмом узгодження військового права з ширшими суспільними та цивільними цінностями права.

■ **Військова адвокатура.** Однією з сильних сторін військової юстиції США є наявність військових юристів, які виступають і захисниками, а не лише військовими прокурорами. Військові юристи також надають правову допомогу чинним військовослужбовцям. Таким чином, військові адвокати не сприймаються виключно як «юристи уряду». Військовий захисник зазвичай має військовий досвід і знання, що забезпечує йому довіру з боку командирів і обвинувачених, а також дає змогу робити обґрунтовані висновки щодо військової поведінки та можливого перевищення повноважень урядом.

■ **Незаконний командний вплив.** Законодавство, підкріплене сімдесятип'ятирічною судовою практикою, забороняє командирам неналежним чином впливати на результати судових процесів. Це явище відоме як «незаконний командний вплив» і вважається «смертельним ворогом військового правосуддя». Наприклад, командири (та їхні підлеглі) не мають права давати вказівки суддям або присяжним, зокрема, говорити: «Я хочу, щоб ви застосували найсуворіше покарання до підсудного і відправили його за ґрати». У військовому середовищі існує занепокоєння, що через ієрархічну структуру командування підлеглі можуть зазнавати надмірного впливу,

виконуючи накази командирів замість того, щоб ухвалювати незалежні рішення на основі доказів у справі.

■ **Права обвинувачених у військовому контексті.**

Система військової юстиції передбачає для обвинувачених додаткові права, що доповнюють ті, які існують у загальному судочинстві. Зокрема, ці права враховують потенційно примусове середовище військової служби, де молодші за званням солдати можуть відчувати тиск щодо виконання наказів своїх командирів, у тому числі в питаннях військової юстиції. Наприклад, у військовому кодексі США передбачена власна версія «правила Міранди» – стаття 31 UCMJ (право зберігати мовчання), яка діяла з моменту розробки UCMJ і задовго до рішення Верховного суду США у справі Міранда проти Аризони (1966), яке зобов'язало повідомляти будь-кого, хто перебуває під арештом, про їхнє право зберігати мовчання та мати адвоката. Крім того, військові судді повинні проявляти особливу обережність при прийнятті зізнань у вчиненні злочину. Виходячи з судового прецеденту у справі Сполучені Штати проти Даггена, судді мають переконатися, що визнання провини є свідомим і добровільним, а викладені факти відповідають елементам правопорушення.

■ **Відкритість до змін і застереження про воєнний стан.**

Реформи та зміни в системах можуть відбуватися навіть під час конфлікту. Ба більше, іноді це є необхідним з точки зору національної безпеки. Наприклад, Загальний наказ №100, відомий як Кодекс Лібера, був ухвалений у 1863 році під час Громадянської війни в США. Він є прикладом

першої «сучасної» системи військової юстиції та формалізованим вираженням воєнного права в американській юридичній практиці. Подібним чином Кодекс військової юстиції США (UCMJ) був уперше прийнятий і впроваджений під час Корейської війни, а багато ключових реформ у військовій юстиції відбувалися саме в періоди воєнних конфліктів. Насправді, саме існування конфлікту часто робило ці реформи неминучими.

До прикладу, під час В'єтнамської війни у 1968 році була створена посада військового судді. Під час глобальної війни з терором, а також конфліктів в Іраку та Афганістані, було ухвалено численні реформи військового кримінального права та судової практики, спрямовані на боротьбу із сексуальним насильством у війську. Крім того, UCMJ містить положення, згідно з яким спеціальний комітет щорічно збирається для розгляду можливих змін до Кодексу, забезпечуючи його адаптацію до нових викликів.

Визначення персональної юрисдикції. У системі військової юстиції США персональна юрисдикція визначається службовим статусом, а не характером злочину. Це означає, що військовослужбовець, який скоїв кримінальне правопорушення всупереч законодавству США (федеральному, державному або військовому) в будь-якій точці світу, незалежно від того, чи був він при виконанні службових обов'язків чи ні, підпадає під юрисдикцію військової юстиції (і потенційно може бути підсудним також

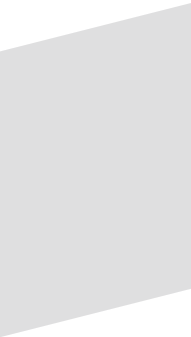
у судах держави, на території якої було скоєно злочин). Однак так було не завжди. До 1987 року військова юрисдикція базувалася на зв'язку злочину зі службовою діяльністю.³ Наприклад, дезертирство або відмова виконувати наказ безпосередньо пов'язані з виконанням військових обов'язків і, відповідно, підлягали військовому судочинству. Водночас крадіжка або сексуальне насильство, якщо вони були вчинені поза службою чи поза військовою частиною, могли не підпадати під юрисдикцію військового суду. Сьогодні закон однозначний: юрисдикція визначається службовим статусом. Проте залишаються дискусії та суперечки щодо того, коли саме військовослужбовці Національної гвардії чи резерву вважаються такими, що перебувають на службі, і, відповідно, підпадають під військову юрисдикцію.

Чітка визначеність юрисдикції важлива з двох причин. По-перше, це питання довіри. Система, у якій юрисдикція є невизначеною і визначається окремо в кожному випадку, швидше за все, буде сприйматися як несправедлива або довільна. Така ситуація також може призвести до непослідовних рішень, оскільки різні судді можуть по-різному тлумачити межі юрисдикції. В українському контексті, де співробітники поліції та розвідки виконують військові та фронтові функції, ризик юридичної невизначеності, плутанини та непослідовності зростає. Це може ускладнити застосування військового правосуддя, створити суперечливі прецеденти та підірвати довіру до системи.

³ See, *Solorio v. United States*, 483 U.S. 485 (1987).

Чіткість юрисдикції також має важливе значення, оскільки вона може визначати, чи підпадає певна поведінка під її охоплення, а отже, впливати на можливість її попередження. Уявімо ситуацію: український військовий, перебуваючи на фронті, краде продукти з магазину або грабує квартиру. Ймовірно, це буде розцінено як звичайне кримінальне правопорушення – крадіжка або грабіж. Однак передача такої справи до загального суду підриває логіку існування військової юстиції, яка, залежно від обставин, може забезпечити швидке та ефективне вирішення справи. Це може означати негайне повернення солдата до служби, виконання покарання або навіть помилування, що відповідає оперативним потребам військової системи. А тепер уявімо інший розвиток подій: сержант, який очолює патруль, наказує солдату повернути вкрадені речі, але той відмовляється, а потім б'є сержанта. У такому випадку ми зіштовхуємося із трьома різними правопорушеннями:

двома “військовими” (непокора наказу та напад на начальника) та одним “цивільним” (крадіжка). Це створює юрисдикційний хаос або навіть спокусу ігнорувати порушення, щоб уникнути складнощів із визначенням того, який суд має розглядати справу. З огляду на такі ризики, наприкінці 1987 року США відмовилися від “роздвоєної” моделі юрисдикції. Після підтвердження Верховним судом було встановлено, що службовий статус є головним критерієм юрисдикції.

Тепер давайте розглянемо аргументи на користь використання загальних або військових судів у системі військового правосуддя.

Загальні чи військові суди

Демократичні країни використовують три моделі військових судів:

- 1** загальні
- 2** військові
- 3** гібридні

Як правило, чим менший військовий слід, тим вища ймовірність, що система використовуватиме існуючі цивільні суди для розгляду кримінальних справ військовослужбовців. Водночас, чим більша військова інфраструктура і глобальніше її охоплення, тим вища ймовірність того, що система повністю або частково використовуватиме військові суди для розгляду кримінальних справ військовослужбовців. Як зазначалося, США використовують гібридну систему, яка поєднує два рівні військових судів (перша і апеляційна інстанції) з потенційно двома рівнями апеляції в рамках загального судочинства. Ось деякі аргументи на користь використання цивільних або військових судів.

Аргументи на користь розгляду військових справ загальними судами:

Демократична держава повинна забезпечувати однакове ставлення до всіх громадян. Окрема система правосуддя для військовослужбовців може допускати подвійні стандарти правосуддя. Військова юстиція, залежно від її особливостей, може сприйматися як менш незалежна або менш справедлива. Якщо військовослужбовці відчують несправедливе ставлення, це може негативно вплинути на їхню мотивацію, рекрутинг і дисципліну.

Суд загальної юрисдикції з належним чином підготовленим суддею повинен бути здатним розглядати будь-які категорії кримінальних справ. Зрештою, судді загальної юрисдикції постійно розглядають кримінальні справи. А для забезпечення спеціальних знань у цивільних судах можна створювати спеціалізовані «військові колегії».

Теоретично, а часто й на практиці, існує економія витрат на утримання персоналу та адміністрування завдяки єдиній системі судів, суддів тощо. (Проте існують також причини, чому система військового правосуддя, яка здатна працювати на лінії фронту або поблизу неї, буде коштувати дешевше, ніж система загальних судів, з точки зору переміщення, безпеки та заміни солдатів, виведених з лінії для виконання таких обов'язків або виступу в якості свідків).

Аргументи на користь військових судів:

Військові судді, цивільні чи військові, які засідають у «військових» судах, краще розумітимуть військовий контекст і володітимуть необхідними військовими знаннями, особливо під час конфлікту, включаючи обтяжуючі та пом'якшувальні обставини, які можуть застосовуватися. Цивільні судді, наприклад, зазвичай не розуміють і не оцінюють значення та потребу в належному порядку та дисципліні та чому, наприклад, на перший погляд дрібні правопорушення можуть підірвати згуртованість підрозділу та боєздатність. Також цивільні судді можуть не розуміти або не оцінювати рішення, які особовий склад повинен приймати за частки секунди в моменти страху та втоми.

Військові суди можуть засідати в зонах бойових дій або поблизу них, щоб свідки могли бути присутніми на судовому процесі, зводячи до мінімуму перешкоди для військових операцій і боєготовності. Як вже йшла мова вище, командири, які думають, що вони втратять членів свого підрозділу як свідків і бойових одиниць, можуть вибрати не висувати звинувачення, навіть коли воно є виправданими, щоб не ризикувати отримати розпорядження суду відправити десять солдатів назад до Києва для участі в засіданні. І, як це часто буває, такими свідками можуть бути сержанти, які були свідками непокори чи дій, про які йдеться.

Військові суди, як правило, працюють швидше як через те, що вони розташовані ближче до місця перебування ключових осіб, так і через те, що вони, як правило, працюють із розумінням потреби військових у своєчасному відправленні правосуддя. Це важливо, наприклад, якщо військовослужбовець повертається до служби після виправдання, відбуття покарання або помилування. Під час Другої світової війни в США було 1,7 мільйона процесів у військово-польових судах. Боездатність і готовність постраждали б, якби кожен військово-польовий суд відбувався десь у Сполученому Королівстві, а не поблизу або на фронті.

Військова юстиція має ширші можливості для розслідування звинувачень на передовій, що підвищує достовірність отриманих результатів. Зокрема, прокурор або захисник у військовій формі має більше шансів отримати доступ до свідків і місць, куди цивільні адвокати зазвичай не допускаються. Крім того, військові юристи проходять спеціальну підготовку та мають необхідні повноваження для проведення таких розслідувань.

Система військової юстиції надаватиме пріоритет розгляду військових справ, які можуть бути пропущені або відкладені в цивільному правосудді. Незалежно від того, чи буде підсудний визнаний винним чи виправданий, швидке відправлення правосуддя є життєво важливим. Якщо підсудного визнають винним, це матиме більший стримуючий ефект. Якщо його виправдають, підсудний може швидше повернутися до виконання обов'язків.

Якщо система заслужуватиме на довіру, військовослужбовці можуть вважати військове правосуддя справедливішим, оскільки їх судять колеги по службі, а не цивільні особи чи судді, які не мають військового досвіду та віддалені від реалій поля бою. Наприклад, суддя в USCAAF краще розпізнає невірогідні свідчення або надмірне втручання з боку уряду, ніж його колега в цивільному суді. Водночас, якщо система є несправедливою, переконати військовослужбовців і спостерігачів у її неупередженості буде надзвичайно складно. Тому існує критична потреба в ефективних запобіжних механізмах, подібних до тих, що були окреслені вище.

Справедливість також залежить від єдності. Єдина військова система та суд, ймовірно, забезпечать більш уніфікований стандарт правосуддя, ніж система, яка спрямовує підсудних до судів загальної юрисдикції по всій країні. Однією з ключових функцій USCAAF є саме забезпечення єдиного стандарту правосуддя та права у всіх військових службах.

Командний дух, військова юстиція та рекрутинг

Незважаючи на те, що командний дух (command climat) важко виміряти, не слід ігнорувати його вплив на рекрутинг. Надійна цивільна або військова система правосуддя, яка притягує військових керівників до відповідальності за поведінку військовослужбовців, які перебувають під їх командуванням, а також моральний дух і добробут їхнього особового складу також є важливими. Як показує досвід і практика США, вважається, хоч це важко продемонструвати, що уявлення про військове життя (тобто командний дух) і, меншою мірою, довіра до системи юстиції, яка підтримує дисципліну, впливають на рекрутинг.

Матері й батьки не хочуть відправляти своїх синів і дочок служити в армію, де панує жорстоке військове оточення, де вчиняються військові злочини або де, на їхню думку, їхніх дітей можуть несправедливо покарати у разі звинувачення у неналежній поведінці. Аналогічно, військовослужбовці, які самовільно залишили частину або дезертирували, менш імовірно повернуться до служби, якщо вважають, що після повернення їх може очікувати свавільне або несправедливе покарання. Ці спостереження є інтуїтивно зрозумілими, хоча їх складно емпірично довести.

У Сполучених Штатах не проводяться опитування щодо причин, з яких придатні особи не зголошуються добровільно до Збройних сил. Проте інформація зі США свідчить, що побоювання щодо сексуального насильства в армії та расової нерівності впливають на рекрутинг. Хоча це не ті виклики, які стоять перед українцями, це ілюструє загальну думку

про те, що уявлення про військову дисципліну та справедливість можуть впливати на рекрутинг. Наприклад, дані DOD Fall 2021 Propensity Update, опитування молоді, проведеного Joint Advertising Market Research & Studies (JAMRS), показують, що 30% усіх респондентів вказали «можливість сексуальних домагань/насильства» як основну причину, чому вони не розглядали б можливість приєднатися до армії США.⁴ Попереднє опитування 2013 року показало, що хоча 59% американців кажуть, що якби вони або їхній друг мали доньку, яка думала піти в армію, звинувачення у сексуальних домаганнях не були б достатньою причиною, щоб сказати їй, щоб вона трималася подалі від армії, 38% вважають, що ці звинувачення є достатньою причиною, щоб відмовити молоду жінку від служби.⁵ Додаткові опитування показують, що расизм або расова нерівність негативно впливають на наймання та утримання. Опитування Blue Star Families Social Impact Research Racial Equity & Inclusion у 2021 році показало, що:

- 1** 42% військовослужбовців, які належать до расових меншин, у новому опитуванні відмовлялися від призначення або зміни постійної дислокації через побоювання щодо расизму та дискримінації, навіть якщо вони знали, що це може негативно вплинути на їхню кар'єру через уявлення про расизм у місцевій громаді, і
- 2** 33% сімей активних військовослужбовців і 34% ветеранів в опитуванні повідомили, що занепокоєння щодо расової та етнічної дискримінації було чинником у розмовах з членами родини про те, чи варто залишатися в армії.

4 Fall 2021 Propensity Update, U.S. DOD – JAMRS (Aug. 9, 2022), <https://jamrs.defense.gov/Portals/20/Documents/YP51Fall2021PUBLICRELEASEPropensityUpdate.pdf>.

5 Sexual Assault in the Military Widely Seen as Important Issue, But No Agreement on Solution, Pew Research Center (Jun. 12, 2013), <https://www.pewresearch.org/politics/2013/06/12/sexual-assault-in-the-military-widely-seen-as-important-issue-but-no-agreement-on-solution>.

Досвід США відрізняється від українського контексту. Однак командна атмосфера, безсумнівно, відіграє важливу роль у процесах рекрутингу та проходження військової служби. Її часто не помічають або ігнорують, доки проблема не набуває кризових масштабів, як це сталося у США з випадками сексуального насильства. Військові можуть бути особливо схильні нехтувати питаннями командної атмосфери та її впливом на рекрутинг під час збройного конфлікту, коли основна увага зосереджена на перемозі, а не на реформах.

Проте, як показує американський досвід, деякі з найбільш значущих реформ у системі військової юстиції відбувалися саме під час або після воєн, хоча ці війни не включали вторгнення на власну територію. Основою системи військової юстиції США, наприклад, став Єдиний кодекс військової юстиції (UCMJ), який виник як результат досвіду американських ветеранів Другої світової війни. Багатьом із них не сподобалося те, що вони бачили або пережили у військовій юстиції під час війни. Деякі ветерани, зокрема лейтенант-командер, а згодом президент Джеральд Форд, продовжили службу в Конгресі та стали лідерами руху за докорінну реформу військової юстиції.

Однією із найбільш значущих реформ у системі військового правосуддя США стало ухвалення Закону про військову юстицію 1968 року на піку участі США у війні у В'єтнамі. Серед іншого, цей закон запровадив посаду військового судді для головування на військово-польових судах, що стало ключовою зміною у глобальному

масштабі, здійсненою в умовах війни. Аналогічно, багато реформ у сфері військового правосуддя США, спрямованих на боротьбу із сексуальним насильством, відбулися під час воєн в Іраку та Афганістані. Іншими словами, воєнний конфлікт, згідно з американською практикою, не лише не виключає і не перешкоджає правовій реформі, а навпаки – робить її професійною необхідністю та важливим чинником ефективного рекрутингу.

Аналітики, що досліджують взаємозв'язок між військовою силою та нерівністю у військових званнях, звертають увагу на вплив ставлення до військовослужбовців різних соціальних груп на бойову ефективність, моральний дух і згуртованість підрозділів.⁶ Якщо до частини військовослужбовців одного класу ставляться нерівномірно або несправедливо – застосовують жорсткіші покарання чи погіршують умови служби – кількість скарг зростає.⁷ Ці скарги часто поширюються через Інтернет і соціальні мережі, набуваючи розголосу серед громадськості та навіть доходячи до ворога. У результаті формується негативне суспільне сприйняття армії, військової юстиції та загальної привабливості військової служби.⁸ Негативне сприйняття, що вже закріпилося у суспільстві, може не лише вплинути на ефективність військовослужбовців, а й спричинити напруженість у стосунках між підлеглими та командуванням. Це, своєю чергою, підвищує ризик дисциплінарних порушень і збільшує кількість юридичних і дисциплінарних викликів.

6 Jason Lyall, How Inequality Hobbles Military Power, Foreign Affairs (Jul. 22, 2022), <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/how-inequality-hobbles-military-power>.

7 Jason Lyall, How Inequality Hobbles Military Power, Foreign Affairs (Jul. 22, 2022), <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/how-inequality-hobbles-military-power>.

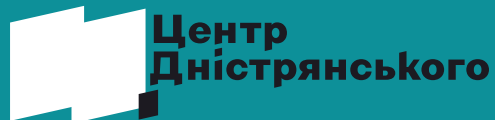
8 Jason Lyall, How Inequality Hobbles Military Power, Foreign Affairs (Jul. 22, 2022), <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/how-inequality-hobbles-military-power>.

Висновок

Військова юстиція є невід'ємною частиною ведення воєн і перемог у війнах. Вона виражає цінності нації на полі бою та поза ним. Це робить національну безпеку імперативом. Це також є невід'ємною частиною бойового духу та рекрутингу новобранців. Це також робить це імперативом національної безпеки.

Таким чином, ЗСУ мають невідкладно та постійно вивчати, чи українська система військової юстиції найкраще слугує усім необхідним цілям: правосуддю, стримуванню неправомірної поведінки, підзвітності, належному порядку та дисципліні, ефективності, результативності та національній безпеці.

При цьому ЗСУ повинні розглядати американську модель військового правосуддя не як модель, а як набір варіантів, і визначити найважливіші її практичні принципи. Роблячи це, ЗСУ було б доцільно мати на увазі, що система США була розроблена для війни і що найважливіші реформи системи США були прийняті під час війни.

Матеріал підготовлено у рамках діяльності ГО "Центр права і політики імені Станіслава Дністрянського".

При цитуванні матеріалу обов'язкове посилання на організацію.

(с) Центр Дністрянського